

Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т.2: Історико-літературні та літературознавчі праці / Упоряд. Г.П.Кочура, Д.В.Павличка. – К., 1990. – 601 с.; **7. Зеров М.** Пам'яті Коцюбинського / Микола Зеров // Зеров М. Українське письменство / Упоряд. М.Сулима; Післям. М.Москаленка. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 1301 с.; **8. Зубрицька М.** Філософські основи європейського модернізму / Марія Зубрицька // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – 2 вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2001. – С.53-54; **9. Калениченко Н.** Проза М.Коцюбинського і суміжні види мистецтва / Ніна Калениченко // Слово і час. – 2004. – №6. – С.3 – 9; **10. Калениченко Н.** Українська література кінця ХІХ – початку ХХ ст. Напрями, течії / Ніна Калениченко. – К.: Наукова думка, 1983. – 256 с.; **11. Компанец В.** Художественный психологизм в советской литературе (1920-е годы) / Валерий Компанец; под ред. А.С. Бушмина. – Ленинград: “Наука”, 1980. – 112 с.; **12. Коцюбинський М.** Твори: В 4-х т. / Упоряд. і приміт. М.Грицоти. – К.: “Дніпро”, 1984. – Т.2. – 382 с.; **13. Кузнєцов Ю.** Поетика прози Михайла Коцюбинського / Юрій Кузнєцов. – К.: Наукова думка, 1989. – 272 с.; **14. Могилянський М.** Коцюбинський и Винниченко / М. Могилянський // Украинская жизнь. – 1912. - №6. – С.56-65; **15. Панченко В.** Introduzione / Володимир Панченко // Капрійські сюжети: “Італійська” проза Михайла Коцюбинського та Володимира Винниченка / Упоряд. В.Панченко. – К.: Факт, 2003. – 496 с.; **16. Панченко В.** Будинок з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900-1920 рр. у європейському літературному контексті / Володимир Панченко. – Кіровоград, 1998. – 420 с.; **17. Панченко В.** Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок (Худож. оформ. Д.В.Мазуренка) / Володимир Панченко – К.: Твім інтер, 2004. – 288 с.; **18. Ткачук О.** Наративна перспектива та дистанція в модерністичному дискурсі к. ХІХ – п. ХХ століття / Олександр Ткачук // Слово і час. – 2003. – №11. – С.17 – 24; **19. Фащенко В.** У глибинах людського буття. Етноди про психологізм літератури / Василь Фащенко. – К.: Дніпро, 1981. – 279 с.; **20. Шумило Н.** Під знаком національної самобутності / Наталя Шумило. – К.: Задрута, 2003. – 354 с.; **21. Якобсон Р.** Новое искусство на Западе (Письмо из Ревеля) // Якобсон Р. Работы по поэтике: Переводы (Сост. И общ. Ред. М.Л. Гаспарова) / Роман Якобсон. – М.: Прогресс, 1987. – С.423-429.

Крикун Л.С. (Ніжсин, Україна)

Модель ідеологізованого простору в романах письменників-емігрантів першої половини ХХ століття

У статті здійснено спробу реконструювати модель ідеологізованого простору в романах письменників-емігрантів першої половини ХХ століття Івана Багряного та Володимира Винниченка. В результаті компаративного дослідження виявлено як спільне, так і відмінне в підходах авторів до відображення тоталітарної дійсності. Зокрема, в “Саду Гетсиманському” І.Багряний, зобразивши психологічно сильну особистість, яка стала жертвою сталінської системи, доводить можливість морально й фізично вистояти, а головне – зберегти честь і гідність української нації. Натомість В.Винниченко у “Вічному імперативі” пропонує радикальний шлях реалізації концептуальної ідеї вселюдського щастя в ідеологічному контексті сучасної йому доби. Митець, маючи явний намір трансформувати відносини індивіда й суспільства, конструє оригінальну модель “поетатного вибудовування” всесвітнього щастя, яка за своєю суттю виявилася утопічною.

Ключові слова: емігрант, модель, ідеологізований простір, ідеологічна позиція, суспільно-політичне життя, сталінський режим, тоталітарна система, страждання, індивід, колектив, ідея щастя, «аккордизм», «Іванище», експеримент, утопійний.

В статтє осуцествлена попытка реконструировать модель идеологизированного пространства в романах писателей-эмигрантов первой половины XX века Ивана Багряного и Владимира Винниченко. В результате компаративного исследования выявлено как общее, так и различное в подходах авторов к изображению тоталитарной действительности. В частности, в «Саде Гетсиманском» И.Багряный изображает психологически сильную личность, которая стала жертвой сталинского режима, и доказывает возможность морально и физически выстоять, а главное – сберечь честь и достоинство украинской нации. Вместо этого В.Винниченко в «Вечном императиве» предлагает радикальный путь реализации концептуальной идеи общечеловеческого счастья в идеологическом контексте современной ему эпохи. Писатель имеет явное намерение трансформировать отношения индивидуума и общества, поэтому конструирует оригинальную модель «поэтапного построения» всемирного счастья, которая, по существу, оказалась утопической.

Ключевые слова: эмигрант, модель, идеологизированное пространство, идеологическая позиция, общественно-политическая жизнь, сталинский режим, тоталитарная система, страдание, индивид, коллектив, идея счастья, «аккордизм», «Иванище», эксперимент, утопический.

There is an attempt in the article to reconstruct the model of ideology-driven space in the novels of Ivan Bagryany and Volodymyr Vynnychenko, emigrants-writers of the first half of XX century. Some common and different as well approaches of writers in reflecting totalitarian reality were discovered in a result of comparable research. Particularly, I.Bagryany in the novel “Saad Getsymansky” pointed out psychologically strong personality, who became the victim of Stalin’s system, he proves the opportunity to survive in terms of moral and physical being, what’s important – keep the honor of Ukrainian nationality. Vynnychenko, instead, in the novel “Immortal imperativ” offers radical way of realization of conceptual idea of world happiness in the ideology-driven context of his times. Writer, having the intention to transfer the relations of individuum and the society, is constructing the original model “step-by-step building up” of world happiness, which turned out to be utopism.

Key words: emigrant, model, ideology-driven space, ideal position, social political life, Stalin’s system, totalitarian system, suffer, individuum, collective, idea of happiness, “accordizm”, “Ivanyshche”, experiment, utopian.

Суспільно-політичне життя української держави першої половини XX століття, тавроване революціями, голодомором, війнами, репресіями, безперечно, наклало неабиякий відбиток на творчий шлях і подальшу долю видатних діячів культури, науки, мистецтва. Постійні заборони, звинувачення, погрози, цькування, переслідування, арешти, засудження, а то й страта з боку державного керівництва психологічно й фізично виснажували. Звичайно, все це аж ніяк не могло не вплинути на світогляд та сприйняття молодого покоління письменників. З огляду на створену тогочасними політиками жахливо нестерпну ситуацію, митцям доводилося “виборювати” собі простір для творчості й відстоювати власні думки та ідеї навіть ціною зречення Батьківщини заради збереження, примноження й увіковічення творчого потенціалу.

Досить поширеною на той час стала вимушена еміграція українських митців за кордон (Іван Багряний, Василь Барка, Володимир Винниченко, Ігор Костецький, Тодось Осьмачка, Улас Самчук, Остап Тарнавський, ін.). Причому, як уточнює дослідниця Г.Сиваченко, “у ХХ ст. літературна еміграція стала вимушено масовою, трагічною, адже зовнішні, політичні, причини від’їзду превалювали над внутрішніми, психологічними” [18, 7].

З-поміж численної кількості представників української еміграційної літератури вирізняються постаті Івана Багряного та Володимира Винниченка, творчість яких дослідниками належно означена “пророчою” [18, 8; 7, 12; 8, 15-16]. Активна громадсько-політична діяльність обох письменників була спрямована на реалізацію ідеї державності та національної ідентичності. Як наслідок – постійні переслідування на батьківщині й нещадні картання критики в еміграції. Однак, ці обставини не лише не зупинили сильних духом і впевнених молодих митців, а “загартували”, зміцнили силу волі та сприяли продовженню відстоювання й розповсюдження своїх політичних переконань.

Художня реальність творів виявилася тим простором, де письменники мали можливість зображувати жахіття тоталітарної системи масового знищення народу та запропонувати свої конструктивні шляхи вирішення цієї глобальної катастрофи.

Позаяк інтеграційною для митців-емігрантів була ідея незалежності української держави та національної самоідентичності, хронологічний контекст їхніх творів закономірно майже завжди ідеологізувався.

Прикладом може послужити вражаючий роман І.Багряного “Сад Гетсиманський”, написаний після Другої світової війни 1950 року в Німеччині. Спробуємо в найзагальніших рисах окреслити модель ідеологізованого простору в цьому творі та виявити її специфіку відповідно до суспільно-політичної ситуації, що склалася на той час у СРСР.

Важливо згадати факт прочитання книги Багряного В.Винниченком, який мешкав тоді на півночі Франції, у містечку Мужені. Свої враження від роману, як зазначає Г.Ключек, Винниченко висловив у листі до І.Багряного, заслужено оцінивши його як “великий, вопіючий і страшний документ” [10, 43]. Документальна основа твору, на думку критика, послужила тому, що “письменник фактично започаткував традицію зображення старанно приховуваної частини життя радянського суспільства” [10, 43].

Дослідники стверджують автобіографічний характер роману [12, 52; 20], адже, як зазначає Т.Турута, “свій шлях в’язня від харківської порми до Уссурійської тайги він (І.Багряний – Л.К.) покаже в романах “Тигролови” і “Сад Гетсиманський” [19, 8]. Жажливий період власних ув’язнень, поневірянь у катівнях НКВС, випробувань І.Багряний з максимальною точністю відтворив у художній дійсності “Саду Гетсиманського”, представивши таким чином страхітливе “задзеркалля” сталінського тоталітарного режиму” [10, 71]. Проте, докладний опис репресивної діяльності Сталіна не був головним завданням письменника. Він прагнув простежити життєвий шлях конкретної людини – Андрія Чумака, який, потрапивши в залізні лещата тоталітарної системи, не перетворився на безвольного “раба-гвинтика”, “нуль”, “дірку від бублика”, а, завдяки своїй твердій вірі в ідею, почуттю власної гідності та незламній силі волі до життя, кидася їй виклик і, врешті-решт, пройшовши надлюдські фізичні й духовно-моральні тортури, “святкує” перемогу. Категорія “страждання” за ідею, на якій акцентує увагу Г.Ключек [10, 70], червоною ниткою пронизує ідейний рівень твору.

Завдяки природному прагненню бачити свою націю вільною й повноправною

серед інших, статус звичайного в'язня Андрій Чумак гідно змінює на “новітнього українця” (термін О.Ковальчука [11]), який сумлінно дотримується власної життєвої філософії: “Вмерти раз – це бути роздавленим фізично, але лишитись і не вмерти морально, зберегти свою честь, свою душу й горде право бути любленим... Вмерти двічі – це вмерти безповоротно морально, ставши підлим трусом і нікчемою і до того ж вмерти й фізично, але як!” [1, 241]. Ці переконання Андрія, очевидно, беруть витоки з життєвої позиції самого автора: “Ходи тільки по лінії найбільшого опору – і ти пізнаєш світ” [17, 31]. Виявляється, за І.Багряним, боротьба за державну незалежність розпочинається із двобою особистості з тоталітарною системою, який можна представити формулою “Я – Система”, де “Я” = ідея, тоді матимемо: “Я (Ідея) – Система”. У цьому двобої важливими є три моменти: кодекс честі, життєве кредо, життєва філософія. У випадку Андрія Чумака маємо психологічно сильну особистість, яка чітко усвідомлює власну мету (вільна Україна та її повноправна нація), має тверду віру в неминучу перемогу, підкріплену надією будь-що психологічно й фізично не зламатися й дійти лише до тріумфального фінішу. Саме ці стимули керували “стоїчною” поведінкою головного героя в жакливій період засудження й катування опричників тоталітарної системи.

Загалом у романі І.Багряного репрезентовано простір анти-тоталітарної (зокрема, антисталінської) свідомості та національної самоідентичності, мірилом якого є насамперед фізичне та ідейне загартування людини в “межових ситуаціях”. Поза часом і межами цього простору залишається ідеологічна позиція автора.

На противагу І.Багряному, який “розробляв основні стратегічні напрямки боротьби за незалежну українську державу” [15, 36] в межах реалістичного типу художньої творчості, інший емігрант із України – Володимир Винниченко – мав явний намір трансформувати відносини індивіда й суспільства, про що свідчить досить часто його звернення до оригінальних художніх експериментів з ідеєю пошуку щастя всього людства. Відтоді, як Винниченко через переслідування назавжди виїхав за кордон (1920 рік), розпочався новий період його творчого шляху, ознаменований перш за все процесом “формування нового художнього мислення, яке вповні відповідало пошукам європейської культури першої половини ХХ ст.” [18, 4]. Тому творчість письменника стала виразником ідей, настроїв, почуттів цілого покоління й, на думку Г.Сиваченко, належить скоріше до “експатріантської” (а не емігрантської) літератури, на що вказує тяжіння до модерністських форм виразу [18, 11]. Зокрема, Т.Гундорова зазначає, що “Винниченко закладає в українській літературі поч. ХХ ст. принципи і структурні ознаки релятивного модерного мислення”, а “відправним пунктом його модернізму ... стала ідея “переоцінки всіх цінностей” [9, 167].

Трапилося так, що “тогочасна радянська влада наклала табу на спадщину письменника, його твори до недавнього часу на Україні були заборонені й не публікувалися...” [2, 7]. Особливо це стосується емігрантської творчості 1920 – 1951 років. Тому романістику цього періоду закономірно розглядати в контексті ідеологізованого дискурсу, що передбачає розв'язання соціально-філософської проблеми, покладеної в основу художнього замислу.

Оскільки маємо підставу, як стверджує Є. Лохіна, практично “розглядати всю творчість письменника як один Твір, реалізацію одного “фундаментального проекту”..., що мав на меті розв'язання одвічного конфлікту, пошук відповіді на одне питання” [14, 46], логічно досліджувати емігрантські тексти В.Винниченка як варіанти одного

ідеологізованого роману, *центральною* ідеєю якого залишається (порівняно з ранньою творчістю) *ідея щастя*. Однак вона представлена в іншому вимірі – ідеологізованому.

Показовим є роман “Сонячна машина” (1921 – 1924 рр.), у якому репрезентовано авторську модель досконалого майбутнього, що полягає в усезагальному ошчасливленні людства шляхом духовного оновлення, соціальної свободи, творчої добровільної праці. В результаті експерименту, проведеного із Сонячною машиною, власне, соціалізмом, ідея щастя залишилася нереалізованою, продовжуючи жити у мріях та вірі, чекаючи іншої сприятливої нагоди проявити свою активність у свідомості митця.

Роман “Вічний імператив” (1936 р.) є своєрідним продовженням Винниченкового експерименту щодо оновлення суспільного життя людства з метою ошчасливлення останнього. У творі представлена авторська оригінальна модель “поетапного вибудовування” *всесвітнього щастя* за умов соціально-політичної кризи в суспільстві. Зупинимося детальніше на його аналізі. Перш за все з’ясуємо обставини, які передували створенню роману, та, очевидно, лягли в основу ідейного задуму письменника. Це дасть можливість окреслити своєрідність ідеологічного контексту сучасної митцю доби. Незадовго до написання твору на сторінках “Щоденника” спостерігаємо активне зацікавлення В.Винниченка суспільно-політичною ситуацією на Україні (за 11 вересня 1932 р. читаємо: “Цікаво: ніколи нігде в радянській пресі ні слова нема про національне питання, про нац[іональні] відносини, про українізацію”; за 8 грудня 1933 р.: “В мене тепер одна думка: чи доженуть і переженуть руські комуністи руський монархізм у нищенні українського сепаратизму”; або ж 29 вересня 1934р. письменник нотує під враженням: “Цілий день стоїть у пам’яті звістка з СРСР: на Україні не припиняється нац[іональна] боротьба. ... І ця звістка цілий день схилює радістю серед каламуті: значить, не задушені до краю прагнення нац[іонального] відродження, значить, є боротьба, значить є й надія на перемогу” [21, 53, 55, 58]).

В.Винниченко, назавжди відірваний від домівки, очевидно, прагнув у художній реальності “Вічного імперативу” хоча б внутрішньо “наблизитися” до найріднішого й найдорожчого (України), та здійснити можливість втілити в життя свою заповітну концептуальну ідею *вселюдського щастя*.

Митець усвідомлював, що будь-яке прагнення привнести певні конструктивні зміни в запроваджений на Україні тоталітарний режим буде жорстоко придушене владою. Бажання психологічно підтримати співвітчизників на відстані через художню творчість також зіткнулося з надмірною критикою та заборонаю керівництва видавати його твори. Позаяк у реальному світі всі прагнення й бажання унеможливаються диктаторським режимом, до того ж психологічна й фізична виснаженість вимушеною еміграцією весь час нагадує про себе, свідомість письменника, рятуючись від зовнішніх подразників, “утікає” в світ утопійний, який виявляється чи не найефективнішою спробою “виробити рецепти щастя для всіх людей і націй без винятку” [4, 58].

Сучасна Винниченку дійсність уявляється як система протиріч на рівні взаємодії індивіда й колективу, особистісного й колективного інтересів, людини і природи, тощо. Як наслідок панування в суспільстві дисгармонії та дискордизму закономірною видається запропонована у творі соціально-філософська концепція майбутнього *вселюдського щастя*, яка за своєю суттю є утопійною.

Здійснимо реконструкцію авторської оригінальної моделі “поетапного вибудовування” *всесвітнього щастя* в атмосфері ідеологізованого простору з метою

з'ясування її особливостей та порівняння з антигиталітарною моделлю, представленою І.Багряним у романі “Сад Гетсиманський”.

Спершу необхідно актуалізувати чітко заявлений у романі В.Винниченка соціальний пласт. Загалом зміст “Вічного імперативу” репрезентує квазіісторичні події за часів правління короля Франсуа III. Письменник удається “до аналізу навколишньої дійсності – капіталістичного, буржуазного суспільства і соціалістичного, тоталітарного” [18, 202]. Відтак твір “виконує певне ідеологічне призначення” [13, 596], адже “історична” епоха Франції виступає лише тлом для змалювання актуальних подій сучасної миттю радянської України.

Оповідач окреслює протистояння різних політичних сил (капіталістів, фашистів, комуністів, соціалістів), які втілюють ті чи інші герої. Плуралізм політичної системи породжує хаотичну картину світу в романі.

Дезорганізованість та неузгодженість у суспільно-політичному житті країни негативно впливає на міжособистісні родинні стосунки. Сімейна дискусія Бренів – лише мікроскопічний відбиток того, що відбувається в усьому світі: “Увесь світ тепер гризеться. Ми лише вірно відображаємо те, що відбувається кругом” [5, 86], – переконаний один із братів – Даніель.

Змістовий рівень твору, таким чином, у цілому відтворює ідейну боротьбу трьох рідних братів Бренів, які за своїми переконаннями займають позиції противників. Професор філософії Даніель проповідує ідею “аккордизму” й намагається влаштувати життя своє й народу згідно з її заповідями. Фашист Поль одержимий прагненням влади й сили. Моріс займає “дивну” позицію анархіста-індивідуаліста, виступаючи взагалі проти всіх (колективу, фашизму, монархізму, комунізму).

Відтак брати Брени, на думку М.Варданян, “символізують суспільний детермінізм всесвітнього хаосу”, проте “водночас виступають рушіями деструкції/конструкції гармонії всесвіту” [3, 235].

Концептуальність Винниченкової ідеї закладена в узагальнено-символічному образі “Іванищ”, винесеному в підзаголовок твору – “Бог Господь Іванище”. Власне, “Іванище” мислиться письменником як сукупність окремих Іванів, колектив, спільнота, людство й навіть порівнюється з “великим богом”. Виявляється, в суспільстві керуюча роль належить тому ж “Іванищу”, яке поглинає індивіда, надаючи йому статусу “колективної людини” (термін К.Юнга). Більше того, як зазначає В.Винниченко в “Щоденнику” за 22 липня 1935 року, “Іванище – це велетенське Страховище з мільярдами помачок, клітинок, найскладніших органів і всевидячих очей, всечуючих ух, всемогутне, всеблаге, все мстиве й все правдиве і все брехливе. Воно є найвище знання і найдурніша забобонність, святість і гріх, ганьба і чеснота. Воно є джерелом всіх цінності, всіх якостей, всіх приваб і огидності життя. Воно є джерелом життя і смерті людини. Тож Іванища нема, порожнеча, нуль” [6]. Таке “абсолютне” трактування зумовлене, очевидно, символічним змістом концепту “колективний Іван”, який у В.Винниченка вживається на позначення способу організації суспільства, що передбачає вияв колективного в індивідуальній свідомості.

Активним прихильником такого способу організації суспільного устрою, коли особистість “розчиняється” в масі, виступає Даніель Брен. Аналізуючи навколишню дійсність, Даніель приходить до висновку, що сучасний йому світ постає “чужим”, “ворожим”, “дисгармонійним” самій людині. Як наслідок – особистість втрачає власне “Я”, підкоряючись пануючим у державі настроям, почуттям, думкам і діям [18, 202–

203]. З огляду на це, єдиним прийнятним способом організації суспільства, який міг би урівноважити й гармонізувати стосунки індивіда й загалу, є колективне життя, що передбачає узгодження інтересів окремої особи й колективу: “я є частина колективу, ... колектив – це я. ... Я здоровий, нормальний, узгоджений з природою в собі й назовні, не можу розходитися з колективом. Мій інтерес є його інтерес. Без будь-якого примусу я сам віддам йому моє здоров’я, сили, життя, якщо потрібно. Тому що в цьому даванні є мій інтерес, моя радість, моє щастя” [5, 144–145]. Відтак головному заповіддю філософського вчення професора Брена, яке отримало назву “дієво-послідовний аккордизм”, стала “узгодженість із собою і послідовність до кінця”, суть якої полягає в наступному: що проповідуєш, сам виконуй; слово повинно бути ділом [5, 106, 113]. Це положення, гадаємо, перегукується із Винниченковим принципом “чесності з собою”. Крім того, слово-код “аккордизм” фактично виступає синонімом назви етико-філософської концепції письменника – “конкордизму”. Позаяк Даніель Брен постає одним із реалізаторів авторської ідеї гармонійної єдності, яка охоплює як особистісний, так і суспільний рівні, він наділений почуттям месіанського обов’язку поширювати принципи конкордистської теорії В.Винниченка. Таким чином, суспільна позиція професора Брена оприявнюється в процесі “розгортання і поширення Винниченкової соціально-філософської концепції реформи людства” [16, 139]. Подібно в’язню Андрію Чумаку (із “Саду Гетсиманського”), який діє згідно зі своїм кодексом честі та власною життєвою філософією, Даніель Брен, сумлінно дотримуючись заповідей пропегованого аккордизму, чітко уявляє шлях досягнення щастя. Представимо його у формі положень:

➤ Зміна режиму харчування, впровадження вегетаріанства, адже їжа є головною причиною нещастя, оскільки отруєє людство [5, 62, 64].

➤ Визначення певного морального критерію (адже “у нас взагалі нема ніякої моралі, тобто системи поведінки людини. Стара мораль віджила, вийшла з ужитку. А нова ще не створилася. І ми живемо стихійно в моральному відношенні, неорганізовано, недоцільно” [5, 106]) через актуалізацію природного інстинкту: “закон узгодженості в собі всіх сил, даних нам від природи, є вищий моральний закон, вищий закон нашої поведінки” [5, 144].

➤ Врахування першочергової важливості біологічних законів, які віддають перевагу дії інстинкту перед розумом. Оскільки “всі інстинкти – чисті, моральні, прекрасні, необхідні, всі вони досягли людству мільйони років” [5, 145], свідомість втрачає монопольне право керувати життям особистості, бо розум починає розглядатися лише як “регістраційно-організаційне бюро з дуже обмеженою компетенцією”, власне, “міністерство іноземних справ”. І “ніякої диктаторської влади у нього ніколи не було і бути не може” [5, 145].

➤ Гармонійне узгодження індивідуального та колективного інтересів, у результаті чого виникає особливе внутрішнє відчуття віри у велику корисність і необхідність свого служіння колективу: “Людину здорову, з правильно розвиненими обома цими інстинктами зовсім не потрібно змушувати до самопожертвування, якщо воно їй здається потрібним для колективу. ... Їй (людині – Л.К.) достатньо усвідомлення необхідності й великої корисності її самопожертви. Це їй приносить таке почуття гордості, повноти, таке особливе почуття своєї значущості, потрібності колективу, що вона цілковито перемагає почуття тути, страху, навіювані інстинктом самозбереження” [5, 235].

Виявляється, шлях досягнення всезагального щастя повинен розпочинатися з “оздоровлення” кожного індивіда. Як довго триватиме цей процес, залежить лише від

рівня самоусвідомлення самої особистості, її бажання, віри в майбутнє щасливе життя.

Обраний Даніелем Бреном шлях стає вигідним у випадку поширення основ аккордизму як єдиного ефективного способу протидіяти насиллю й пануванню у світі капіталізму, сталінізму, фашизму.

Невипадковим здається надмірне захоплення В.Винниченка “філософствуванням” (читав праці А.Бергсона, Ф.Ніцше, А.Шопенгауера та ін.), зумовлене життєвими обставинами й становищем політичного емігранта-вигнанця після 1920 року. Тактика застосування філософського підходу до осмислення “того, що пов’язано з “українським питанням” [18, 213], виявилася плідною на творчій ниві письменника за умов всебічних утисків.

Концепція аккордизму, спрямована на радикальне перетворення суспільного устрою з метою досягнення щасливого вселюдського буття, представлена професором Бреном “як найвищий прояв справедливості, рівності й свободи” [3, 235]. Світоглядна позиція Даніеля презентує ідеальний варіант реконструкції людства, що передбачає власне утопічний проєкт колективного життя в майбутньому.

Важливо, що щастя, за В.Винниченком, насамперед пов’язане з мотивом надії. Тому в романі оповідач вустах короля, який уособлює владне й сильне начало, переконливо стверджує: “... буде час, коли людство організує ... Лігу створення щастя на Землі! Буде час, коли не про озброєння, не про газу, не про саботи руйнування й знищення будуть думати люди, а про **організацію рівноваги й гармонії** (виділення наше – Л.К.)” [5, 309б–309в]. Оптимістичні переконання письменника, підкріплені вірою в можливість досягнення вселюдського щастя, відкривають горизонт сподівань щодо майбутнього, яке бачиться, по суті, утопічним.

Здійснивши спробу реконструювати модель ідеологізованого простору в емігрантських романах “Сад Гетсиманський” та “Вічний імператив”, ми виявили таку спільну закономірність: існує тісний зв’язок ідеологічної позиції І.Багряного й В.Винниченка відповідно з обраною тактикою їхніх героїв. Так, Андрій Чумак, кидаючи виклик сталінській системі, обирає позицію бунтаря й доводить можливість морально й фізично вистояти в умовах надлюдських катувань. Шлях постійних страждань, яким довелося пройти Андрію, перебуваючи в ув’язненні, не лише не зламав його сильну особистість, а й виявився регламентованим способом ідейного та фізичного загартування.

В інших обставинах опиняється герой В.Винниченка. Його позиція визначається вченим званням професора філософії, який, аналізуючи навколишню дійсність, приходиться до висновку про необхідність радикально змінити суспільний устрій з метою всезагального ошчасливлення людства. Даніель Брен, чітко усвідомлюючи поставлене перед собою завдання, – досягти щастя, успішно веде боротьбу із самим собою на початковому етапі (фізичному рівні) запропонованої ним концепції. Для Даніеля відчуття вселюдського щастя вимагає від індивіда приналежності до колективу (того самого “Іванища”), що проявляється на рівні індивідуальної свідомості як ототожнення себе з ним (Я = Колектив).

Перебуваючи в ізоляції на еміграції, В.Винниченко досить часто в “Щоденнику” фіксує брак зв’язків з Іванищем, що, очевидно, має певне відношення до ностальгії за батьківщиною та однодумцями. Прикладом може бути запис, здійснений 17 липня 1936 року: “Навіть цілковита рівновага сил, себто щастя на безлюдному острові не може задовольнити людину з правильно розвиненими інстинктами. Без можливості хоч би розповісти Іванищу про своє щастя це саме щастя губить значну частину своєї вартості.

Без Іванища губиться рівновага сил, бракує чогось, що дуже важить у житті людини” [6].

Герой І.Багряного також всім серцем і душею відчуває себе квінтесенцією українського світу й прагне бачити свій народ вільним та повноправним.

Проте, зазначимо й відмінності в підході письменників-емігрантів до зображення ідеологізованого простору. Якщо І.Багряний достовірно відтворює реалії періоду репресивної діяльності Сталіна й намагається підкреслити психологічну й фізичну стійкість свого героя, що потрапив у таку ситуацію та залишився національно самосвідомим, то В.Винниченко по-філософськи утопічно підходить до аналізу тоталітарної дійсності, сподіваючись на успішний художній експеримент зі своєю ідеєю щастя в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Багряний І.* Сад Гетсиманський : [роман] / Іван Багряний. – К.: Наук. думка, 2005. – 548 с. – (Б-ка школяра). – (Першотвір);
2. *Баран Г.* Роман-пантопія В.Винниченка “Сонячна машина”: Проблематика, особливості поетики / Галина Баран. – Дрогобич: Вимір, 2001. – 193 с.;
3. *Варданян М.В.* Жанрово-стильові особливості роману В.Винниченка “Вічний імператив” / М.В. Варданян // Мова і культура: науковий журнал. – Вип. 11 / [редкол.: Д.С. Бураго (гол. ред.) та ін.]. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Т. VIII (120). – 2009. – С. 233–237;
4. *Васьків М.* Функціональні ідеї романістики В.Винниченка / Микола Васьків / Винниченкознавчі зошити. Випуск другий / Відп. ред. В. П. Хархун. – Ніжин, НДУ, 2005. – С. 56 – 61;
5. *Винниченко В.* Вечный императив: [роман] / Владимир Винниченко. – (Машинопис). – (Першотвір). – (Рукопис і машинописний переклад зберігаються у відділі рукописів бібліотеки Колумбійського університету (США));
6. *Винниченко В.* Щоденник. – Т. 2. (Ксерокопія рукопису зберігається у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України. Ф. 171, од. зб. 62);
7. *Волошина Н.* Незабутній Іван Багряний (Іван Павлович Лозов’ягин). 1906 – 1963 / Н.Волошина // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2008. – № 12. – С. 10–13;
8. *Воскобійник М.* Пам’яті Івана Багряного – стоїчного борця за державну незалежність / М.Воскобійник: Відбитка з часопису “Українські вісті”. – ч. 3061. – Детройт, США, 1993. – 24 с. – (портр);
9. *Гундорова Т.* ПроЯвлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Тамара Гундорова. – Львів : Літопис, 1997. – 297 с.;
10. *Ключек Г.* Романи Івана Багряного “Тигролови” і “Сад Гетсиманський” / Григорій Ключек. – Кіровоград: Степова Еллада, 1998. – 80 с. – (Навчальний посібник);
11. *Ковальчук О.* Новітній українець у саду страждань (Образ головного героя роману Івана Багряного “Сад Гетсиманський”) / Олександр Ковальчук // Дивослово. – 1997. – № 7. – С. 38–40;
12. *Лілік О.* “Нуль, що кинув виклик вічності”: історичні коментарі до роману Івана Багряного “Сад Гетсиманський” / О.Лілік // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 10. – С. 51–53;
13. *Літературознавчий словник-довідник* / [за ред. Р. Т. Гром’яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К.: ВД “Академія”, 2006. – 752 с.;
14. *Лохіна Є.* “Між двох сил”: Утопічний простір Володимира Винниченка / Єлизавета Лохіна // Магістеріум. Випуск четвертий. Літературознавчі студії. – К.: Національний університет “Кієво-Могилянська Академія”, 2000. – С. 45–52;
15. *Луцій С.* Про нашу мужність: Романи І.Багряного “Тигролови” та “Сад Гетсиманський” / Світлана Луцій // Українська культура. – 2007. – № 12. – С. 36–37;
16. *Маслянчук Т.В.* Проза Володимира Винниченка: проблеми текстології / Маслянчук Т. В. – К.: ВД “Стилос”, 2008. – 184 с.;
17. *Мельник О.* Він розвінчав сталінщину на 20 років раніше за Солженіцина: До 100-річчя Івана Багряного / Ольга Мельник // Українська культура. – 2006. – № 10. – С. 30–31;
18. *Сиваченко Г. М.* Пророк не своєї вітчизни. Експатріантський

“метароман” Володимира Винниченка: текст і контекст / Галина Миколаївна Сиваченко. – К.: Альтернативи. – 2003. – 280 с.; 19. Турута Т. Вивчення творчості Івана Багряного в школі: [Посібник для вчителя] / Тетяна Турута. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – 80 с.; 20. Шугай О. Іван Багряний або Через терни Гетсиманського саду: [Роман-дослідження] / Олександр Шугай. – К.: Видавництво “Рада”, 1996. – 480 с.; 21. Щоденники Володимира Винниченка 1932 – 1937 рр. // Слово і час. – 2000. – №9. – С. 52–64.

Лак Н. (Рієка, Хорватія)

IZ PINAKOTEKE JEDNOG PROZNOG OPUSA.

Socijalni aspekti (s)likovnih kriptograma u djelu Miroslava Krleža

Образотворче мистецтво в літературному спадку Мирослава Крлежі відіграє ключову роль і тематизується образно й есеїстично, без чітких меж між фіктивним та реальним. У статті на матеріалі кількох вибраних творів розглядається атрибутика прихованої образності і поєднання мистецтва й дійсності шляхом створення прихованої картини – у контексті критичного ставлення письменника до культурної практики модернізму, а також його інтерпретативних стратегій.

Ключові слова: Мирослав Крлежа, белетристичні крптограми, мистецтво й дійсність, перевищення естетичного, соціальні тенденції, культурна практика.

Изобразительное искусство в литературном наследии Мирослава Крлежи играет ключевую роль и тематизируется образно и эссеистически без четких границ между фиктивным и реальным. В статье, на материале нескольких избранных произведений, рассматривается атрибутика скрытой образности и соединения искусства и действительности путем создания скрытой картины – в контексте критического отношения писателя к культурной практике модернизма, а также его интерпретативных стратегий.

Ключевые слова: Мирослав Крлежа, беллетристические крптограммы, искусство и действительность, превышение эстетического, социальные тенденции, культурная практика.

Visual art in Miroslav Krleža's literary oeuvre occupies a pivotal position, and is being thematized both through the fictional and essayistic paradigms, without sharply defined borders between fictional and real. The essay originally deals with attributing the hidden visual referents from several selected works, all in a context of writer's critical relation towards the cultural practice of modernism, as well as his interpretative strategies, with the aim of linking art and reality via the hidden image.

Key words: Miroslav Krleža, belletristic cryptograms, art and reality, overstepping the aesthetical, social tendencies, cultural practice

Da je likovna umjetnost relevantna sastavnica književnog opusa Miroslava Krleža ukazala su mnoga književno-teorijska, književno-povijesna, kao i teorijsko kritička istraživanja na polju povijesti umjetnosti*.

* Izbor 1917.-2005.: Batušić, Nikola (1985); Batušić, Slavko (1974); Benčić, Živa (2003); Biti, Vladimir (2005); Bošnjak, Sreto (1959); Brković, Živko (1982); Brlenić-Vujić, Branka (1981,